

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ

R. TÜBA KARATEPE

① İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler
Kütüphanesi. Albüm odası.

ISTANBUL Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, barındırdığı eserler dışında çoğu zaman başka özellikleriyle de konu edilir.

Kütüphanede çalışanlar, kütüphaneciler bunların başında gelir.

Prof. Dr. Jale Baysal kütüphane için şöyle diyor: “İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin tarihi, büyük ölçüde yöneticileri ve çalışanları ile kütüphanecilerin tarihidir.”¹ Başlangıçtan bugüne kadar olan biteni, bir de bu zaviyeden görmek, kütüphaneye, tarihine ve hakkında yazılanlara, söylenenlere bakışımızı değiştirebilir.

Beyazıt'ta, Besim Ömer Paşa caddesinde Kaptan İbrahim Paşa Camiinin yanında bulunan kütüphane binası bir Mimar Kemaleddin bey eseridir. 1913'te tamamlanan bina aslında başka bir amaçla inşa edilmiştir; 1854'te İstanbul'da kadınların yetiştirilmesi amacıyla Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla kurulan, 1885'te Mekteb-i Nüvvâb, 1908'de Mekteb-i Kudat ve 1909'da Medresetü'l-Kudat olarak ismi değişen okulun² mekan ihtiyacını karşılamak için. Medresetü'l-Kudat 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile aynı işleve sahip diğer kurumlarla birlikte Maarif Vekâletine bağlandı. Ardından “Şer'iyeye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâletlerinin İlğasına Dair Kanun”a istinaden kapatılıp, binası kütüphane olarak kullanılmak üzere Darülfünuna devredildi ve kısa süren bir tadilattan sonra hizmete açıldı. 1981'de yeni binanın³ yapımı tamamlanıp nadir eserler dışındaki kitapların buraya taşınmasıyla da kütüphane bugünkü işlevini kazanmış oldu.

93 bin cilt Türkçe, Arapça, Farsça, Latince ve diğer dillerdeki inkunabel, basma ve elyazması kitap, dergi, gazete, harita, plan ve nota araştırmacıların hizmetine sunulmuş durumdadır. Ayrıca Yıldız Sarayı Kütüphanesinden gelen 36 bin 585 fotoğraftan oluşan 911 albümün Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Prof. Dr. Hüsamettin Aksu, Dr. Nur Taviloğlu ve Dr. Nihat Ergin tarafından hazırlanan dizinine ve dijital ortama aktarılmış nüshalarına da erişim mümkündür.

Kütüphaneye bağış yoluyla gelen farklı özellikteki eşya müze koşullarında saklanıyor, belli zamanlarda düzenlenen

özel sergiler veya izinlerle araştırmacıların bilgisine sunuluyor.

15 Kasım 1988 tarih ve 19990 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan kütüphane yönetmeliğine göre “Nadir Eserler ve Müze Şube Müdürlüğü” şeklinde organizasyon şemasında yer alan kütüphanede 9 personel görev yapıyor. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığına bağlı çalışan kütüphaneciler, konu uzmanları, restoratörler ve diğer görevliler koleksiyonlardan faydalanmak isteyenlere yardımcı oluyor. Üniversite Yönetim Kurulunun aldığı kararlar doğrultusunda belirlenen kütüphaneden faydalanma şartlarını web sayfalarında ayrıntılarıyla görmek mümkün.

Nadir Eserler Kütüphanesinden bahsederken 1938'de Ord. Prof. Dr. Hellmut Ritter'in çabalarıyla kurulan ve uzun yıllar bu kütüphanede enstitü için tahsis edilmiş yerde faaliyet gösteren Şarkiyat Enstitüsünü de anmak gerekir.

Kütüphaneciler tarafından yazılmış tez, makale ve kitap bölümlerinde, Nadir Eserler Kütüphanesinin görevleri, işlevleri ayrıntılarıyla ele alınmış; hatta bir kütüphaneci gözüyle eleştiriler ve öneriler sunulmuştur. Kütüphaneler, kütüphaneciler tarafından anlatıldığında, yapılan işler, bunların değerlendirilmesi, eksik veya öncelikle ele alınması gereken hizmetler de vurgulanır. Çalışmalara destek olanlar, ilgi gösteren/ göstermeyen yöneticiler işaret edilir. Bazen de satır aralarında, açıkça söylenemeyen ama ihsas edilen sitemleri fark edersiniz.

Leman Şenalp ve Pervin Bezirci tarafından kaleme alınan iki kitap ise, İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinin tarihini konu edinmelerinin yanında, her iki yazarın da kütüphanenin yöneticilerinden olması yönüyle önemlidir.

Leman Şenalp, kütüphanenin 1933'e kadar olan tarihini yazarken,⁴ 1923-1925 yılları arasında rektörlük yapan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun hatıralarından alıntılar yapar.⁵ Baltacıoğlu edebiyat, hukuk, fen medreselerindeki kitapların, o zamanki adıyla Bayezid Kütüphanesi-i Umumisinde uzun yıllardır kullanıma sunulmadan duran bağış kitapların, İttihad ve Terakki Cemiyetinin kütüphanesi ve şahısların bağışladıkları kitaplar ile Yıldız Sarayı Kütüphanesinin İstanbul Darülfünun Kütüphanesine getirildiğini

anlatır. İlerleyen sayfalarda, özellikle bu koleksiyona ilişkin çalışmaların devam etmesi için hafız-ı kütüb Sabri Kalkandelen'in görevine devam ettiğine de işaret eder.⁶ Kütüphanenin o dönemi için öncü çalışmalar yapan Fehmi Ethem Karatay kütüphanecilik ve kütüphanecilerin eğitimi için gönderildiği Paris'ten dönüşünde personel için eğitim kursları düzenler. Hatta bir okul açılması için girişimlerde bulunur ama en önemlisi kütüphanenin yönetmeliğini hazırlar. 1953'e kadar üniversite kütüphanesinin ve kütüphaneciliğin gelişmesi için önemli çalışmalar yapar. Emekliliğinden sonra Topkapı Sarayı Kütüphanesi nadir eserleri üzerinde çalışmaya devam eder. Şenalp'in kitabı Nadir Eserler Kütüphanesindeki okuyucu hizmetleri ve koruma çalışmaları için yapılan meşakkatli işleri de ayrıntısıyla anlatır.

Halen İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı görevini sürdüren Dr. Pervin Bezirci'nin kitabında, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin 2012-2020 dönemine ağırlık verilirken, kütüphanenin tarihine emek verenler başlığı altında zikredilen isimler, görev yaptıkları tarihlerle birlikte şöyle verilmiş: Sabri Kalkandelen (1925-1934), Fehmi Ethem Karatay (1925-1953), Nurettin Kalkandelen (1953-1971), Leman Şenalp (1971-1977), Erol Pakin (1977-1987), Gülgün Sayarı Bostancı (1987-1994), Meral Alpay (1994-2005), Ümit Konya (2005-2006), Sinan Altıok (2006-2008), Şenay Erendor (2008-2011), Figen Cihan (2011-2012), Pervin Bezirci (2012-...)⁷

Şenalp'in belgeler yanında kendi yaşadıklarına dayanarak kimi bilgileri tashihi veya kanaatlerini eklemesi gibi, Bezirci'nin kitabında da özellikle son dönemlere ilişkin resmî belgeler, birincil kaynaklar yanında uzun yıllardır kütüphanede görev yapan kütüphanecilerin tanıklıkları da yer almaktadır. İki kitap da, bu konuda çalışanlar için önemli ipuçları sunmaktadır.

Kütüphanenin tarihini araştırırken bulunan kimi bilgiler ise araştırılmaya muhtaçtır. Gazeteler, kurum tarihlerinin yazılmasında kullanılacak kaynaklardır ama aşağıda verilen örnekte de görüldüğü üzere birincil belgelerle desteklenmeye ihtiyaç duyulabilir. 31 Aralık 1942 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir haberde Kızılay'ın üniversite öğren-

cileri için yeni bir aşevi (haberde aşocağı diye geçiyor) açmaya karar verdiği ve "İstanbul Meb'usu Sadeddin Uraz, Üniversite Rektörü Cemil Bilsel ve Maarif Müdürü Muhsin'in iştirakiyle yapılan bir toplantıda bu yeni aşocağı için Süleymaniye yolu üzerindeki eski Medrese-i Kuzat binasının münasib görüldüğü" yazılıdır. Günde 1200 kişiye sıcak yemek dağıtımı için acaba gerçekten bu kütüphane mekanı seçilmiş olabilir mi? Kızılayın savaş zamanı yaptığı yardımlar konusundaki çalışmalarda, bu haber kaynak olarak gösterilse de kütüphaneden bahsedilmemekte ancak benzer tarihlerde üniversite bahçesinde kurulan aşevinin faaliyetleri anlatılmaktadır. Üniversite arşivinde bulunacak yeni belgeler, konunun aslını ortaya çıkarabilir.

Kurum arşivlerinde veya özel arşivlerde bulunabilecek kaynaklar da üniversite yöneticilerinin bu kütüphanenin üzerinde ihtimamla durduklarını göstermektedir. Kütüphanenin tarihinde unutulmaz isimler arasında olan Sabri Kalkandelen'in oğlu Nurettin Kalkandelen'in 1934'ten itibaren kütüphanede çalıştığını, Karatay'ın emekliliği ardından müdürlük görevine getirildiğini biliyoruz. 1967'de emekli olan Nurettin Kalkandelen'in, 20 Ocak 1968 tarihli ve Rektör Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli imzalı bir belgeye göre yeni müdür tayin edilinceye kadar "uzman" kadrosuyla istihdam edilerek bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Yine aynı belgeden üniversite yönetimini, Prof. Dr. Bedii Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Fikret Işıltan ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı'nın bulunduğu bir komisyonun oluşturduğunu ve bu komisyonun, kütüphane hakkında yapılacak işlerin tespit, kütüphane müdürlüğüne bildirme ve bildirilen işlerin denetim raporlarını rektörlüğe iletmekle görevlendirildiğini öğreniyoruz.

Kütüphaneleri anlatırken büyüklüklerini ve buna bağlı olarak önemlerini ifade etmek için genellikle sayılara başvurulur. Kitap, süreli yayın, kitapdışı yayın ve diğer kaynakların sayısı, raf uzunluğu, kaç kullanıcısı olduğu ve benzeri birçok sayı o kütüphane hakkında zihnimizde bir değerlendirme yapabilmemize, muadil kütüphanelerle mukayese edebilmemize yardımcı olur. "Burada kaç kütüphaneci, kaç uzman çalışıyor?" sorusu, galiba ilk akla gelen sorulardan değildir. Bizde müspet izler bırakan kütüphaneciler ise, tezlerin önsözlerinde, bazen bir gazete yazısında, çok kolay bulunmayan yerel bir

dergide ya da kitap ve kütüphanelere dair yazılmış hatırat kitaplarında yer alır.

Yazının başında bahsettiğim kütüphaneciler arasında daha sonra kütüphanecilik bölümünde hocam olan Erol Pakin, Duhter Uçman ve Hatice Çeşmeci var. Tabii isminin arkasına 'bey' kelimesini eklemekten imtina ettiğimiz ama eklemesek ismiyle hitap ettiğimiz için mahcup olduğumuz Gülbey, depoları iyi bilen Ekrem bey, fotoğraflar için başvurduğumuz Recep beyi de unutmamak lazım. Duhter Hanımın ve Nadir Eserler Kütüphanesinde şu anda görev yapan kütüphaneci ve uzmanların hakkını bu yazının sınırlarını zorlayacağı için saklı tutarak Hatice Hanımı yad etmek isterim. O, kütüphanedeki çalışmalarını yanında zarafetiyle de bilinirdi. Sanırım onu tanıyan ve hatırlayan herkes bunu teyid edecektir. Şahsî sebeplerle kütüphaneden ayrıldıktan sonra genç yaşta aramızdan da ayrıldı. Mekanı cennet olsun. Prof. Dr. İsmail E. Erünsal danışmanlığında 1989'da başladığı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmaların temellük kayıtlarını konu alan yüksek lisans tezi tamamlanabilmiş olsaydı, pek çok araştırmacının faydalanacağı temel bir başvuru kaynağı olacaktı.

Kütüphanelerin resmî tarihine yaşamışlıkları da eklemeli. Kütüphaneciler bize zamanın ruhunu aktarabilir, sadece gazetelerden okuyabildiğimiz olayların vaktinde tam anlatıl(a)mamış hikayelerini daha doğru öğrenmemizi sağlayabilirler.

Kütüphaneciler iş günüklerini yazmaya başlasa ne iyi olur. Z

NOTLAR

¹ Jale Baysal, "Leman Şenalp'ten değerli bir araştırma: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi", *Cumhuriyet Kitap* eki, 508, 11 Kasım 1999, s. 14.

² Mehmet İpşirli, "Medresetü'l-Kudat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, s. 343.

³ Bu bina, 2019 Kasım ayında depremde yıkılma riski taşıması ve yapısal sorunları sebebiyle yıkılmıştır. Yerine İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane ve Gençlik Merkezi ismiyle yeni bir bina yapılacak ve hizmet vermeye devam edecektir.

⁴ Leman Şenalp, *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2002.

Şenalp (1924-2018) Milli Kütüphanenin kuruluş çalışmalarında yer almış; diğer görevlerinin yanında, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 1960-1971 yılları arasında uzman, 1971-1977 yılları arasında da yönetici olarak çalışmıştır.

⁵ Leman Şenalp, a.g.e., s. 11-13.

⁶ Sabri Kalkandelen'in emeklilik yaşını doldurduğu halde "sıhhatinin tam olması hasebiyle ihtisasından istifade edilmek üzere" kütüphanedeki görevine devam etmesine ilişkin kararları arşiv belgelerinde görmek mümkündür.

⁷ Pervin Bezirci, *Geçmişten Geleceğe Açılan Kapı: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 2012-2020*, Hiperyayın, 2020, s. 47-74.